

2.5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika dėl vekselio, neturinčio vertybinio popieriaus statuso, įrodomosios reikšmės

Mykolo Romerio universiteto Mykolo Romerio teisės mokyklos

Privatinės teisės institutas

Doc. dr. Vaidas Jurkevičius

El. paštas: vaidas.jurkevicius@mruni.eu

DOI: 10.13165/LT-19-01-10

Santrauka. Šio straipsnio tikslas – atskleisti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos pokyčius dėl vekselio, neturinčio vertybinio popieriaus statuso, įrodomosios reikšmės. Pažymėtina, kad iki 2019 m. gegužės 30 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo priimtose nutarties kasacinio teismo išaiškinimai, susiję su vekselio, neturinčio privalomųjų rekvizitų, teisiniu vertinimu, buvo prieštaringi. Todėl minėtoje nutartyje suformuota teisės aiškinimo taisyklė dėl reikalavimo pagal vekselį, kuris įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatyme nustatyta tvarka nebuvo realizuotas, įnešė gerokai daugiau aiškumo ginčiuose, kylančiuose su vekseliais susijusiuose teisiniuose santykiuose.

Reikšminiai žodžiai: vekselis, vekselis, neturintis vertybinio popieriaus statuso, įsakomieji vekseliai, paprastieji vekseliai, vertybiniai popieriai.

Įvadas

2019 m. gegužės 30 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija priėmė nutartį civilinėje byloje Nr. e3K-7-100-469/2019⁵², kuria suvienodino savo ankstesnę praktiką dėl vekselio, neturinčio vertybinio popieriaus statuso, įrodomosios reikšmės, taip pat pasisakė dėl įrodinėjimo taisyklių, kai teisės aktų nustatyta tvarka nerealizuoto vekselio pagrindu reiškiamas reikalavimas kildinamas iš paskolos teisinių santykių, aiškinimo ir taikymo. Todėl šio tyrimo *objektas* – vekselio, neturinčio vertybinio popieriaus statuso, teisinis vertinimas.

Vekselis – vienas populiariausių ir dažniausiai naudojamų vertybinių popierių, kuris gali būti panaudotas ir kaip prievolės įvykdymo užtikrinimo būdas. Dėl vekselio, kaip vertybinio popieriaus, savybių jis yra itin patogus ir palankus kreditoriui reikalavimo teisės įgyvendinimo būdas. Kitaip nei skolos raštai ar kiti dokumentai, vekseliai suteikia galimybę vekselio turėtojo piniginius reikalavimus patenkinti ne teismo tvarka, o tai daugeliu atveju leidžia kreditoriui sutaupyti laiko ir patirti mažiau išlaidų. Nors nėra pateikiama oficiali statistika dėl to, kiek konkrečiai vekselių per metus ar kitą laikotarpį yra išduodama, tačiau iš teismų praktikos tendencijų matyti, jog ginčai, susiję su vekseliais, yra gana dažni.⁵³ Todėl LAT Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos suformuoti išaiškinimai yra *aktualūs* ne tik bylos šalims šiame straipsnyje analizuojamo ginčo kontekste, tačiau ir kitiems civilinių teisinių santykių dalyviams, naudojantiems vekselius, kaip vertybinius popierius, civilinėje apyvartoje.

Šio straipsnio *tikslas* – išanalizuoti LAT praktikos pokyčius dėl vekselio, neturinčio vertybinio popieriaus statuso, įrodomosios reikšmės.

Šis tyrimas yra grindžiamas kokybinės metodologijos požiūriu ir principais. Pagrindinis tyrimo metu taikytas duomenų rinkimo metodas – dokumentų analizės metodas, o atsižvelgiant į atlieka-

52 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-100-469/2019.

53 Remiantis „Infolex“ teismų praktikos paieškos sistemos duomenimis, vien apygardos teismuose per 2018 m. buvo sprendžiami daugiau nei 100 ginčų, kylančių iš civilinių teisinių santykių, susijusių su vekseliais.

mo tyrimo pobūdį, svarbiausias šio darbo duomenų analizės metodas – lyginamasis, atskleidžiant, kaip keitėsi LAT praktika, aiškinant vekselio, neturinčio vertybinio popieriaus požymių, teisinį statusą.

2.5.1. Bendrieji su vekselio teisine prigimtimi susiję klausimai

Vekselis pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso⁵⁴ (toliau – CK) 1.105 straipsnį yra vienas iš vertybinių popierių, kaip civilinių teisių objektų, rūšių. Ta pati norma apibrėžia vekselį kaip dokumentą, kuriuo jį išrašantis asmuo be išlygų įsipareigoja tiesiogiai ar netiesiogiai sumokėti tam tikrą pinigų sumą vekselyje nurodytam asmeniui arba kuriuo tai padaryti pavedama kitam asmeniui. Remiantis CK ir Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymo (toliau – ĮPVĮ)⁵⁵ nuostatomis, pagal tai, kas išmoka vekselyje nurodytą sumą, yra skiriami paprastieji ir įsakomieji vekseliai. Paprastojo vekselio esmė ta, kad jo davėjas yra asmuo, kuris įsipareigoja sumokėti vekselyje nurodytą sumą, o štai įsakomojo vekselio atveju jo davėjas paveda kitam asmeniui, kad šis vekselio sumą sumokėtų vekselyje nurodytam asmeniui. Šis vekselių skirstymas į įsakomuosius ir paprastuosius yra reikšmingas ir nustatant, ar jie gali būti laikomi prievolių įvykdymo užtikrinimo priemonėmis.

Vekselį išrašantis asmuo be išlygų įsipareigoja tiesiogiai ar netiesiogiai sumokėti tam tikrą pinigų sumą vekselyje nurodytam asmeniui, t. y. sukuria sau pareigą, o vekselio turėtojas įgyja teisę (įstatymo nustatyta tvarka) vekselyje nurodytų sumų reikalauti. Taigi akivaizdu, kad vekselį išrašantis asmuo sukuria sau pareigą, o vekselio turėtojui teisę. Dėl šios priežasties konstatuotina, kad vekselis yra vienašalis sandoris. Tačiau vienašaliu sandoriu laikytinas ne pats vekselis, o jo atsiradimo pagrindas, t. y. vekselio išrašymas. Išrašydamas vekselį, jo davėjas sukuria atitinkamas teises ir pareigas sau ir kitiems asmenims (vekselio gavėjui, mokėtojui). Vekselį išrašius, sukuriama naujas civilinių teisių objektas – vertybinis popierius. Nuo to momento jis gali būti naudojamas civilinėje apyvartoje – perleidžiamas kitiems asmenims, kurie, įgiję nuosavybės teises į jį, gali juo disponuoti savo nuožiūra – perleisti, įkeisti (ĮPVĮ 13, 18 straipsniai) ir pan. Taigi vekselio išrašymas yra laikomas vienašaliu sandoriu, tačiau jokiais atvejais ne sutartimi, nes pagal CK 6.154 straipsnį sutartis yra dviejų ar daugiau asmenų susitarimas sukurti, pakeisti ar nutraukti civilinius teisinius santykius. Vekselio išdavimas visada yra vienašalis asmens veiksmas, bet ne kelių asmenų susitarimas. Natūralu, kad vekselio, kaip ir kitų vienašalių sandorių, pavyzdžiui, testamentu ar įgaliojimo, surašymą gali lemti ir kitų asmenų veiksmai, tačiau visa tai laikoma šalutinėmis, papildomomis aplinkybėmis, formuojančiomis dokumentą išduodančio asmens valią, bet nesuponuoja bendros suderintos šalių valios. Konstatavus neleistiną trečiųjų asmenų įtaką, turi būti taikomi bendrieji sandorių negaliojimo pagrindai.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad vekselio išrašymas gali būti tiesiogiai susijęs su sutartimis. Pavyzdžiui, įsakomojo vekselio davėjas paprastai būna susijęs tam tikrais sutartiniais santykiais su asmeniu, kuris vekselyje nurodomas kaip mokėtojas, t. y. subjektas, be išlygų išmokantis vekselyje nurodytą sumą vekselio turėtojui. Vekselio mokėtojui mokėjimo pareiga gali kilti iš pačių įvairiausių sutarčių ir tokiu būdu mokėtojui, tinkamai įvykdžius pareigą, numatytą vekselyje, pasibaigia ar tam tikra apimtimi sumažėja jo prievolė, kilusi iš sutartinių santykių. Be to, pagal ĮPVĮ 32 straipsnį visos vekselio sumos arba jos dalies apmokėjimas gali būti užtikrinamas laidavimu. Vadinasi, užtikrinant apmokėjimą pagal vekselį, tarp vekselio davėjo ir pagal vekselį įsipareigojusio ar trečiojo asmens gali būti sudaryta laidavimo sutartis.

Taigi vekselis yra universali atsiskaitymo ir kreditavimo priemonė. Naudojant vekselį kaip atsiskaitymo priemonę už pateiktas prekes, vekselis atlieka dvi funkcijas – juo atsiskaitoma už prekes

54 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000-09-06, Nr. 74-2262.

55 Lietuvos Respublikos įsakomųjų ir paprastųjų vekselių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999-04-02, Nr. 30-851.

ir pardavėjas kredituoja pirkėją, todėl vekselis dar vadinamas kredito pinigais. Tokį paprastą ir platų vekselio panaudojimą užtikrina jo viešas patikimumas, o šį lemia griežti vekselio formavimo ir abstraktumo reikalavimai. Abstraktumas reiškia, kad prievolė pagal vekselį nepriklauso nuo jos atsiradimo pagrindo (tam tikro sandorio) ir yra be išlygų. Šie reikalavimai vekseliui lemia, kad vekselio įgijėjui siekiant įsitikinti vekselio galiojimu, pakanka patikrinti įstatyme nurodytus jo rekvizitus. Kita vertus, skolininkas (mokėtojas) gali ginčyti savo prievolę pagal vekselį tik remdamasis formaliais vekselio trūkumais. Dėl šių vekselio savybių skolininkas negali vekselio turėtojui pareikšti prieštaravimų, grindžiamų asmeniniais jų ir vekselio davėjo arba ankstesniųjų vekselio turėtojų santykiais, nebent vekselio turėtojas, įgydamas vekselį, tyčia būtų veikęs skolininko naudai. Taigi vekselio prigimtis, savybės, užtikrinančios jo viešą patikimumą, specifinis teisinis reglamentavimas suponuoja ribotą vekselio davėjo galimybę reikšti prieštaravimus vekselio turėtojui, t. y. tik IPVĮ pagrindais.

Skolininkas, išrašydamas vekselį, įsipareigoja ar įpareigoja kitą asmenį, jog be išlygų ir nepriklausomai nuo kitų sandorių vekselio gavėjui būtų sumokėta vekselyje nurodyta suma. Jeigu vekselio davėjas ar pagal vekselį įpareigotas asmuo atsisako sumokėti vekselį pateikusiam asmeniui, vekselio turėtojo reikalavimai tenkinami ne ginčo tvarka. Vekselio turėtojui pateikus rašytinį prašymą pinigams iš skolininko išieškoti, notarai teisės aktų nustatyta tvarka padaro vykdomuosius įrašus notaro užprotestuotuose arba neprotestuotinuose vekseliuose. Taigi neapmokėjus vekselio, jo turėtojas iš esmės supaprastinta tvarka turi galimybę patenkinti savo kreditorinį reikalavimą. O štai esant įprastiems sutartiniams santykiams, skolininkui nevykdant piniginių įsipareigojimų, kreditorius savo reikalavimą gali įgyvendinti iš esmės tik ginčo teisenos tvarka teisme. Nors, esant sutarties pažeidimo faktui, kreditorius visais atvejais gali priverstinai apginti savo pažeistas teises, vekselio atveju pažeistų teisių gynimo procesas kur kas spartesnis ir paprastesnis. Kaip tik tai, kad vekselis operatyviai tampa vykdomuoju dokumentu, ir ribota galimybė ginčyti vekselį lemia praktinį vekselio patrauklumą kreditoriams.⁵⁶

Dėl visų šių priežasčių galima daryti išvadą, jog vekselis iš esmės atlieka užtikrinamąją prievolės įvykdymo funkciją, o iš dalies – ir skatinamąją. Skolininkas, žinodamas, kad vekselio nugincijimo pagrindai iš esmės labai riboti, paprastai nelinkęs išduoti šio vertybinio popieriaus, o tais atvejais, kai vis dėlto išduoda, jis skatinamas įvykdyti prievolę, nes žino, kad bet kuriuo atveju privalės įvykdyti savo įsipareigojimus. Galiausiai atkreiptinas dėmesys į tai, kad priklausomai pagal vekselių rūšį skiriasi jais užtikrinamų prievolių įvykdytinumo apimtis. Esant paprastajam vekseliui, kaip minėta, jo davėjas ir mokėtojas yra tas pats asmuo. Todėl jei asmuo nevykdo savo įsipareigojimų pagal pagrindinę prievolę, jis jų greičiausiai nevykdys ir pagal vekselį. Įsakomojo vekselio atveju į kreditoriaus ir skolininko santykius įsiterpia naujas subjektas – mokėtojas pagal vekselį. Neįvykdžius šios rūšies vekselio, atsakomybė jau kils ne tik vekselio davėjui, bet ir šiam mokėtojui. Pagal IPVĮ 49 straipsnį šių asmenų atsakomybė yra solidarioji, taigi įsakomojo vekselio turėtojas tampa labiau užtikrintas, jog jo turintis reikalavimas bus patenkintas.

2.5.2. Vekselio, neturinčio privalomųjų rekvizitų, teisinis vertinimas

Pažymėtina, kad vekselis, neturintis privalomųjų rekvizitų ar pateiktas apmokėti praleidus terminus, praranda vertybinio popieriaus bei civilinių teisių objekto statusą. Tačiau LAT praktika dėl vekselio, neturinčio vertybinio popieriaus statuso, įrodomosios reikšmės nebuvo nuosekli iki 2019 m. gegužės 30 d. nutarties civilinėje byloje Nr. e3K-7-100-469/2019. Kai kuriose kasacinio

⁵⁶ Saulius Aviža ir kt. *Civilinė teisė. Bendroji dalis* (Vilnius: Justitia, 2009), 477.

teismo nutartyse⁵⁷ laikytasi pozicijos, kad ir tais atvejais, kai vekselis nėra realizuotas ĮPVĮ nustatyta tvarka, jame įtvirtinta prievolė išlaiko abstraktumo savybę, todėl vekselio turėtojas, pareiškęs reikalavimą teisme, neturi įrodinėti jokių papildomų aplinkybių, skolininkas privalo paneigti jam reiškiamo reikalavimo pagrįstumą, o to nepadarius reikalavimas tenkinamas.

Tarp šalių kilusio ginčo, kurį sprendė LAT Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija, esmė, kad ieškovė, fizinis asmuo, kreipėsi į teismą ir prašė priteisti iš atsakovės, kito fizinio asmens, skolą, ją grįsdama neprotestuotinu vekseliu, kurio nerealizavo teisės aktų nustatyta tvarka, t. y. praleido vekselio pateikimo apmokėti terminą, dėl ko jis nebeteko savo, kaip vertybinio popieriaus, statuso. Kaip nurodė ieškovė, atsakovė buvo pasirašiusi 120 000 Lt (34 754,40 eurų) sumos neprotestuotinę vekselį, pagal kurį negražinta 60 000 Lt (17 377,20 eurų), t. y. pusė sumos. Atsakovė atitinkamai prašė jos išduotą neprotestuotinę vekselį pripažinti negaliojančiu. Pirmosios ir apeliacinės instancijų teismai ieškinį ir priešieškinį atmetė visiškai.

Išplėstinė teisėjų kolegija, atsižvelgdama į nenuoseklią kasacinio teismo praktiką šioje srityje ir į dėl to kylantį poreikį ją tikslinti, suformavo tokią teisės aiškinimo taisyklę: kad tuo atveju, kai vekselis netenka vertybinio popieriaus teisinio statuso dėl tam tikrų trūkumų (pavyzdžiui, turinio, formos trūkumų ar įstatyme nustatytų terminų jam pateikti apmokėti ir pateikti reikalavimus pagal jį praleidimo), iš vekselio kylantiems reikalavimams patenkinti negali būti taikomos specialiosios ĮPVĮ įtvirtintos nuostatos. Be to, iš vekselio kylanti prievolė praranda besąlygiškumo ir abstraktumo savybes. Taip pat kasacinis teismas nurodė, kad tokiu atveju reikalavimo teisė pagal vekselį savaime nepasibaigia, tačiau jai patenkinti taikomos konkrečius prievolinius santykius reglamentuojančios CK ar kitų materialiuųjų įstatymų normos. Apibendrinant buvo pažymėta, kad sprendžiant dėl prievoliųjų santykių egzistavimo ir (ar) jų turinio vekselis tampa paprastu rašytiniu įrodymu, dėl jo įrodomosios reikšmės sprendžiama pagal atitinkamus santykius reglamentuojančias materialiosios ir proceso teisės normas.

Be to, 2019 m. gegužę spręstoje civilinėje byloje LAT suformavo įrodinėjimo taisykles, kai ĮPVĮ nustatyta tvarka nerealizuoto vekselio pagrindu reiškiamas reikalavimas kildinamas iš paskolos teisinių santykių. Kasacinis teismas pažymėjo, kad vekselio, nerealizuoto ĮPVĮ nustatyta tvarka, turėtojui jo pagrindu pareiškus reikalavimą teisme ginčas sprendžiamas pagal konkrečioms prievoliams santykiams taikytinas teisės normas. Tokiu atveju taikoma bendroji procesinių pareigų paskirstymo taisyklė, kad ieškovas neprivalo teisiškai kvalifikuoti reiškiamo reikalavimo, tačiau privalo nurodyti teismui faktinį ieškinio pagrindą – konkrečias aplinkybes, iš kurių kildina reikalavimą atsakovui, ir pateikti jas pagrindžiančius įrodymus. Civilinio proceso rungimosi principas, be kita ko, suteikia teisę (kartu – procesinę pareigą) šalims ne tik įrodinėti aplinkybes, kuriomis jos remiasi kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindu, bet ir teikti įrodymus, paneigiančius kitos šalies įrodinėjamas aplinkybes. Todėl tais atvejais, kai ĮPVĮ nustatyta tvarka nerealizuoto vekselio pagrindu reiškiamas reikalavimas kildinamas iš paskolos teisinių santykių, reikalavimo pagrįstumą teismas turi vertinti pagal paskolos santykius reglamentuojančias materialiosios teisės normas bei procesines įrodinėjimo taisykles ir jas aiškinančių teismų praktiką.

Atsižvelgdama į šiuos išaiškinimus, išplėstinė teisėjų kolegija pritarė bylą nagrinėjusių pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų pozicijai, kad tarp šalių kilusio ginčo atveju ieškovė, kuriai teko pareiga įrodyti savo reikalavimo, reiškiamo remiantis ĮPVĮ nustatyta tvarka nerealizuotu vekseliu, pagrindą, jo neįrodė, todėl jos ieškinys buvo pripažintas atmestiniu.

57 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. sausio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-70-706/2016; 2016 m. birželio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-296-695/2016; 2018 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-256-687/2018; 2018 m. gruodžio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-507-684/2018 ir kt.

Išvados

1. Apibendrinant pažymėtina, kad LAT, suvienodindamas savo ankstesnę nenuoseklią praktiką dėl vekselio, neturinčio vertybinio popieriaus statuso, įrodomosios reikšmės, taip pat pasisakydamas dėl įrodinėjimo taisyklių, kai teisės aktų nustatyta tvarka nerealizuoto vekselio pagrindu reiškiamas reikalavimas kildinamas iš paskolos teisinių santykių, įnešė gerokai daugiau aiškumo ginčiuose, kylančiuose dėl neapmokėtų ir teisės aktų nustatyta tvarka nerealizuotų vekselių.
2. Teisėtų lūkesčių ir teisinio tikrumo principai suponuoja, kad tiek vekselio davėjas, tiek ir vekselį išrašęs asmuo turi būti visiškai tikri dėl to, kokias teises pasekmes sukelia vekselis tuomet, kai jis praranda vertybinio popieriaus statusą, taip pat kaip tokiais atvejais nukentėjęs asmuo turi ginti savo pažeistas teises ir kaip paskirstoma įrodinėjimo našta šalims. Todėl LAT suformuoti išaiškinimai iš esmės reikšmingi, užtikrinant šiuose teisiniuose santykiuose dalyvaujančių subjektų teises ir teisėtus interesus.
3. Pažymėtina, kad per mažiau nei šešis mėnesius nuo analizuojamos nutarties priėmimo žemesniųjų instancijų teismai jau devyniuose sprendimuose vadovavosi LAT Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos pateiktais išaiškinimais⁵⁸, todėl tikimasi, kad ir toliau teismams pavyks išvengti klaidų, sprendžiant ginčus, susijusius su vekseliais.

⁵⁸ Ši statistinė informacija nustatyta, remiantis „Infolex“ teismų praktikos paieškos sistemos duomenimis.